

UDK (UDC): 930.253:004.3

Tipologija: 1.09 Objavljeni strokovni prispevek na konferenci
Category: 1.09 Published Professional Conference Contribution

Zorica Nečajev^{*}, Kaća Džudović^{**},
Mladen Ratko Vujović^{***}

**KORIŠĆENJE DIGITALNIH KOPIJA ARHIVSKE GRAĐE U
ELEKTRONSKOJ ČITAONICI I NJIHOVA
UPOTREBA ZA DRUGE SVRHE**
*Nove tehnologije i novi pristup organizacionom i normativnom
regulisanju ovih pitanja*

Izvlaček:

Uporaba digitalnih kopij arhivskega gradiva v elektronski čitalnici in njihova uporaba v druge namene - Nove tehnologije in pristopi k organizacijskemu in normativnemu urejanju teh vprašanj
Muzej Nikole Tesle je končal dela z digitalizacijo osebnega fonda Nikole Tesle, trenutno pa poteka izdelava inventarja po osnovnih klasifikacijskih skupinah, ki bo osnova za javno uporabo izključno preko vpogleda v digitalne kopije v elektronski čitalnici muzeja. Da bi se ta proces tudi praktično začel, ga je potrebno normativno urediti. Prispevek predstavlja sistem in način za urejanje vprašanj, povezanih z zaščito in uporabo arhivskega gradiva in še posebej strokovni, arhivistični pristop ter njegovo realizacijo v normativnem urejanju teh vprašanj.

Ključne besede:

Muzej Nikole Tesle, Osebni fond Nikole Tesle, arhivsko gradivo, dostopnost, pristop, vpogled, pregled, uporaba, elektronska čitalnica, digitalna kopija, pravilnik.

Abstract:

***Use of Digital Copies of Archives at the Electronic Reading Room and their Use for Other Purposes
- New technologies and approaches to the organizational and
normative regulation of named issues***

The Nikola Tesla Museum has finished digitization of Nikola Tesla Personal Fond and is currently creating an inventory arranged by certain basic classification groups, which will act as a basis for public use, done exclusively by reviewing digital copies, at the Museum's electronic reading room. In order to put the process in action, it is necessary to establish normative regulations. The article presents the system and ways of regulating issues concerning the storage and use of archives, and especially the expert, archival approach and its realization regarding the normative regulation of these issues.

Key words:

Nikola Tesla Museum, Nikola Tesla personal fond, archives, accessibility, access, insight, contents, use, electronic reading room, digital copy, regulations.

---

^{*} Zorica Nečajev, sekretar Muzeja Nikole Tesle, Krunska 51, 11000 Beograd, Srbija.

^{**} Kaća Džudović, viši savetnik, načelnik Odeljenja za pravne, materijalno-finansijske i opšte poslove. Arhiv Jugoslavije, Vase Pelagića 33, 11000 Beograd, Srbija.

^{***} Mladen Ratko Vujović, pomoćnik direktora, Muzej Nikole Tesle, Krunska 51, 11000 Beograd, Srbija

UVODNA RAZMATRANJA

Oblast svih vidova i načina postupanja sa arhivskom građom iz lične zaostavštine Nikole Tesle, ni na koji način nije bila regulisana bilo kojim pravnim aktom u Muzeju Nikole Tesle (dalje: MNT), do početka 2006. godine. To je jedna velika pravna praznina, posebno imajući u vidu i obaveze koje proističu iz eksternih akata (Odluka o uvrštavanju arhive Nikole Tesle u program UNESCO-a »Pamćenje sveta« iz 2003. godine i Odluka o proglašenju arhivskog Ličnog fonda Nikole Tesle - dalje: LFNT - za kulturno dobro od izuzetnog značaja iz 2005. godine).

Počev od 2006. godine, u Muzeju Nikole Tesle uspostavljene su mnoge pisane procedure u postupanju sa LFNT, prvenstveno u oblasti korišćenja za objavljivanje i javno prikazivanje kopija dokumenta. Pored toga, ustanovljene su, u pisanom obliku, procedure i pravila o digitalizaciji dokumenta, koje nisu zaokružene i prevedene u formu internih, međusobno povezanih, pravnih akata. Sve do sada preduzete mere i aktivnosti na obradi, zaštiti i korišćenju LFNT, između ostalog, usmerene su i na stvaranje uslova da se ta arhivska građa otvori za JAVNO KORIŠĆENJE. Samo taj aspekt je dovoljan, pa i obavezan razlog da se čitava oblast postupanja sa arhivskom građom LFNT reguliše odgovarajućim pravnim aktima. Pri tome, posebno je potrebno voditi računa o sledećim činjenicama:

- a) da je LFNT predmet **podjednako** interesovanja domaće i strane naučne, stručne i druge javnosti i
- b) da će se uvid u arhivsku građu LFNT ostvarivati **isključivo** pregledanjem digitalnih ili (izuzetno) mikrofilmskih kopija originalnih dokumenta u čitaonici MNT.

Pobrojane dve ključne činjenice imaju poseban i specifični značaj i za sve oblike postupanja i korišćenja LFNT za stručnu obradu, programske i druge aktivnosti od strane MNT.

Postojeći standardi, pravila i praksa arhivskih ustanova, kod nas i u svetu, bazirana je na korišćenju ORIGINALNIH DOKUMENTA prvenstveno iz fondova JAVNIH ORGANIZACIJA ili, u retkim slučajevima, i na alternativnom korišćenju njihovih kopija (u mikrofilmskom i/ili digitalnom obliku). S toga, osim izvesnih načela, ta rešenja se ne mogu bez ozbiljne redukcije i potpuno novog pristupa primeniti na LFNT. Lični fondovi i zbirke dokumenata imaju svoje posebnosti, u odnosu na fondove javnih organizacija (arhive pravnih lica) i stoga, u arhivističkoj teoriji i praksi te posebnosti se uvažavaju, ostavljajući imaocima te vrste građe da, uvažavajući sve arhivističke principe i najbolju praksu, samostalno oblikuju režim korišćenja.

Već pomenuta arhivistička teorija i praksa poznaje pojam KORIŠĆENJA, koji je višeznačan i u osnovi generički pojam. Po tradicionalnom shvatanju i po pretežnoj praksi, on se prvenstveno odnosi na korišćenje građe u čitaonici. Međutim, skala upotrebe arhivske građe je šira od toga, sa čim se MNT svakodnevno susreće. S toga, procenili smo da je potrebno da se on jasno definiše i razloži, po vrstama korišćenja. Drugim rečima, potrebno je jasno odvojiti DOSTUPNOST, PRISTUP, UVID - PREGLEDANJE građe od UPOTREBE - KORIŠĆENJA U UŽEM SMISLU pregledanih dokumenata. Tek na taj način, moguće je jasnije definisati i pravno uobličiti prava i obaveze i MNT (kao imaoca građe) i korisnika te građe.

O DOSTUPNOSTI

Arhivska građa iz zaostavštine Nikole Tesle nema nikakva posebna ograničenja u pogledu DOSTUPNOSTI koja proističu iz želje tvorca fonda ili njegovih naslednika, ni u pogledu roka dostupnosti za javno korišćenje, a ni u uslovima i načinu korišćenja. Ograničenja za dostupnost naoko ne bi trebalo da postoje, ali jedinstvenost Nikole Tesle i njegovih istraživanja i dostignuća zahtevaju da se razmotre - preispitaju i posebni razlozi, koje je moguće tražiti u okviru:

- a) **zaštite privatnosti samog tvorca ili osoba sa kojima je, u pisanom obliku, komunicirao** - ti razlozi su mogli biti od značaja u prvim decenijama nakon smrti tvorca fonda, ali sada, nakon 66 godina, teško da mogu da budu razlog za nedostupnost celini ili pojedinim delovima građe;
- b) **zaštite visokih državnih interesa pojedinih država sa kojima je tvorac komunicirao**, posebno po vojnim i drugim bezbednostnim pitanjima - držeći se opšte prihvaćenog načela, da je krajnji rok za dostupnost određene arhivske građe u javnom sektoru 50 godina, može se zaključiti da je i taj razlog za nedostupnost izgubio značaj;
- c) **zaštite čovečanstva od ZLOUPOTREBE pojedinih izuma tvorca fonda** - ovo je najosetljivije pitanje i najteže ga je pravno regulisati, mada za to ima osnova, uzimajući u obzir neka ranija nepovoljna iskustva iz prakse MNT, ali i za noviju produkciju radova i aktivnosti raznih, »nedobronamernih« pojedinaca i organizacija širom sveta. Međutim, ukoliko se prihvati stav da to ne može biti prepreka za dostupnost, onda se pitanje zloupotreba može prebaciti na OGRANIČENJE PRISTUPA I UVIDA određenim pojedincima i organizacijama. No, i to je teško, ali ne i nemoguće, i pravno i faktički urediti, jer se radi o NAMERAMA koje je teško identifikovati u fazi prijavljivanja za pristup i pregled građe. U krajnjoj liniji to zahteva izuzetnu obaveštenost o potencijalnom korisniku i koordinaciju svih učesnika u procesu odobravanja pristupa.

O PRISTUPU, UVIDU I PREGLEDANJU ARHIVSKE GRAĐE

U širem smislu, korišćenje bilo koje arhivske građe počinje pristupom toj građi i ostvarivanjem uvida u njen sadržaj putem pregledanja. Ostvarivanje pristupa, uvida i pregledanja je PRAVO pojedinaca koje je različito regulisano u pojedinim zakonodavstvima. Međutim, uvrštavanjem LFNT u Registar »Pamćenje sveta« to pravo postaje UNIVERZALNO i obavezujuće za ustanovu koja čuva tu arhivsku građu i veliko je pitanje da li se ono može ograničiti, po bilo kom osnovu, nekim normama propisanim nacionalnim zakonodavstvom ili internim aktima imamoca te arhivske građe.

Korišćenje, tj. pravo pristupa, uvida i pregledanja, ukoliko su u pitanju ORIGINALI, imalo je i ima niz ograničenja, bez obzira da li su ona stvarna ili su svesno osmišljena kao kategorije koje daju mogućnost imaocu da arbitrano, iz raznih ideoloških, političkih ili drugih razloga ograniči korišćenje, koja su pretežno vezana za tehnička pitanja - najbolji primer za to je ograničenje da se građa koja je u obradi, a posebno na konzervatorskom tretmanu, ne daje privremeno na uvid.

Opšte usvojen princip je, da se samo za građu koja je **dostupna** i za koju su **izrađena informativna sredstva**, može odobriti pristup, a samim tim ostvariti uvid i pregledanje. Međutim, u slučaju ličnih fondova i zbirki, kao što je već rečeno, od tog

principa se može delimično odstupiti ili barem to pitanje imaoci mogu postulirati i rešiti »fleksibilnije«.

U slučaju LFNT, većina tradicionalnih ograničenja vezanih za originale otpadaju kao razlog za ograničavanje uvida, osim eventualno sledećih:

- a) nepostojanje javno objavljenih i svim potencijalnim korisnicima dostupnih informativnih sredstava,
- b) ograničenja koja »štede« vreme i ostale resurse korisnika - u pitanju su dokumenti koji su, u **originalnom obliku**, publikovani u izdanjima MNT, te se stoga neće davati na uvid i pregled,
- c) ograničenja koja su vezana za autorska i srodna prava - patenti Nikole Tesle koji su registrovani u nacionalnim patentnim zavodima, a nisu dostupni bez određenih uslova, odnosno nisu u režimu »public domain« i
- d) ograničenje koje je vezano za izgledno javno objavljivanje - u pitanju su dokumenti koji su u pripremi za publikovanje, u izdanjima MNT.

Ovome je potrebno dodati i ograničenje trajnog ili privremneog pristupa, obrazloženo pod c), u poglavlju O DOSTUPNOSTI.

Međutim, u arhivističkoj teoriji i praksi pravo pristupa, uvida i pregledanja ostvaruje se uz prethodnu **proceduru prijavljivanja i odobravanja**. Po pravilu, arhivske ustanove imaju razrađene forme u koje se unose određeni podaci u fazi prijavljivanja, čime se obezbeđuju osnovna saznanja o korisniku i temi, svrsi istraživanja. U pojedinim ustanovama potrebno je priložiti i preporuku neke od nadležnih institucija (naučno-istraživačke, visokoškolske, medijske itd.).

U slučaju LFNT i MNT, faza prijavljivanja i odobravanja mora se veoma pažljivo osmisliti i sprovesti. Za očekivati je da će u toj fazi biti veoma naglašena funkcija **zakazivanja termina**, jer ma koliko »istraživačkih mesta« bude obezbeđeno u MNT, njih neće biti dovoljno, jer od momenta otvaranja elektronske čitaonice naglo će rasti interes, a time i broj zainteresovanih korisnika iz celog sveta! To upućuje i na pažljivo normiranje dozvoljenog vremena boravka u čitaonici, unutar jednog dana, kao i na količinu građe koja se može uopšte dati na pregledanje, a posebno u toku jednog termina!

Pošto se u MNT primenjuje strategija POSTUPNOG »OTVARANJA LFNT«, preko sukcesivne izrade i objavljivanja naučno-informativnih sredstava, u prvoj fazi, u formi PRELIMINARNIH INVENTARA - KATALOGA (bez obzira na to koji im je nivo opisa), po pojedinim osnovnim klasifikacionim grupama, a u drugoj fazi preko javno dostupne baze podataka o celokupnom sadržaju LFNT, tačnije preko integralnog informativnog sredstva, to znači da će korisnici, bez obzira odakle poticali, imati priliku da, osim ostalih traženih podataka, precizno navedu, u okviru jasno određenih i njima poznatih kvota, skupove dokumenata koje žele da pregledaju. To znači da neće biti moguće pristupiti istraživanju odmah po ulasku u MNT, a da prethodno nije obavljena procedura prijavljivanja i odobravanja.

O KORIŠĆENJU I VRSTAMA KORIŠĆENJA ARHIVSKE GRAĐE

Korišćenje arhivske građe, tačnije njeno davanje na uvid javnosti, je osnovni i konačni cilj svih prethodnih radnji, postupaka i mera koje se tokom vremena preduzimaju u arhivskim i drugim ustanovama zaštite kulturnih dobara.

Nakon korišćenja arhivske građe od strane stvaraoaca, dok je u njegovom posedu (korišćenje za operativne potrebe), sledi PREUZIMANJE u nadležnu ustanovu. Zatim, u zavisnosti od uslova za njenu DOSPELOST - DOSTUPNOST ZA JAVNO KORIŠĆENJE kao i od stepena obrađenosti i pripremljenosti, ona se daje na uvid javnosti, tj. na javno korišćenje.

Dospelost - dostupnost za javno korišćenje se u zakonodavstvu Republike Srbije vezuje za preuzimanje arhivske građe nastale radom javnih ustanova i najduži rok je 30 godina, a izuzetno i 50.

U slučaju ličnih fondova, u principu ne postoje zakonska ograničenja, već je to stvar odluke stvaraoaca ili njegovih naslednika.

U domaćoj arhivističkoj teoriji i praksi prihvaćen je termin KORIŠĆENJE koji obuhvata čitav broj međusobno uslovljenih radnji za koje se koristi ovaj termin, što može da, u određenim situacijama, izazove i nejasnoće u tumačenju i u primeni određenih procedura. Zato smo odlučili da se u slučaju organizacionog i normativnog regulisanja korišćenja LFNT taj termin koristi kao zbirni i da se pod njim podrazumeva sledeće:

- pristup i uvid,
- upotreba za naučno-istraživačke svrhe,
- upotreba za objavljivanje i javno prikazivanje,
- upotreba za stručnu obradu, programske i druge aktivnosti MNT.

Na taj način, jasnije se razdvajaju pravila, procedure i postupci u procesu korišćenja LFNT.

O OPŠTIM AKTIMA MUZEJA KOJI REGULIŠU PITANJA KORIŠĆENJA LFNT

Imajući u vidu sve okolnosti, odlučili smo da se korišćenje LFNT uredi tako da se načelna pitanja korišćenja regulišu jednim osnovnim pravnim aktom, kojim bi se predvidelo donošenje posebnih pravnih akata kojima bi se bliže regulisala pojedina pitanja, odnosno elementi korišćenja (pristup i uvid, upotreba za naučno-istraživačke svrhe, upotreba za objavljivanje i javno prikazivanje, upotreba za stručnu obradu, programske i druge aktivnosti MNT).

Rukovodeći se rešenjem koje je primenjeno u slučaju Miroslavljevog jevanđelja (koje je takođe proglašeno za dobro od izuzetnog značaja na nacionalnom nivou i uvršteno u Registar »Pamćenje sveta«), po kome je donesen poseban pravni akt o čuvanju, Stručno uputstvo o uslovima i načinu čuvanja, održavanja i korišćenja kulturnog dobra od izuzetnog značaja »Miroslavljevog jevanđelja« (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 57/2001) i ceneći da je neophodno tu oblast normirati i u slučaju LFNT, rešili smo da se pitanje uslova čuvanja reguliše u okviru osnovnog pravnog akta, a da se ostala pitanja iz te oblasti (povremeni pregledi stanja arhivske građe LFNT, kontrola rada klima uređaja, stanja komora, mikroklimatskih uslova i drugih elemenata bezbednosti u komorama, kao i u prostoriji u kojoj su komore smeštene) propišu posebnim aktom MNT.

Dakle, rezultat opisanog pristupa je sledeći. Na vrhu piramide je **PRAVILNIK O KORIŠĆENJU I USLOVIMA ČUVANJA KULTURNOG DOBRA OD IZUZETNOG ZNAČAJA ARHIVSKE GRAĐE LIČNOG FONDA NIKOLE TESLE** (dalje: Pravilnik), kojim je predviđeno postojanje posebnih akata i to:

- a) u čl. 2. stoji: »Uvid u arhivsku građu LFNT ostvaruje se isključivo pregledanjem digitalnih ili mikrofilmskih kopija originalnih dokumenta u čitaonici MNT, na način i u postupku koji će biti propisan posebnim aktom MNT«;
- b) u čl. 3 stoji: »Pravo na pristup i uvid ostvaruje se postupkom prijavljivanja i odobravanja i može se trajno ili privremeno ograničiti pojedinim korisnicima, što će biti propisano posebnim aktom MNT«;
- c) u čl. 4 stoji: »Pod upotrebom LFNT u naučno-istraživačke svrhe podrazumeva se izrada i upotreba kopija i prepisa dokumenata od strane korisnika za ličnu dokumentaciju ili za objavljivanje njihovog sadržaja u stručnim i naučnim radovima korisnika. Neće se izdavati kopije dokumenta iz patentne dokumentacije drugih titulara.

Za objavljivanje i javno prikazivanje kopija, odnosno u druge svrhe od onih koje su navedene u stavu 1. ovog člana, primenjivaće se akt kojim se propisuju uslovi upotrebe za objavljivanje i javno prikazivanje.

Broj kopija i prepisa originalnih dokumenta koje korisnik može dobiti na upotrebu je ograničen.

Uslovi za upotrebu u naučno-istraživačke svrhe, uključujući i određivanje broja kopija i prepisa iz stava 3. ovog člana, će biti propisani posebnim aktom MNT«;

- d) u čl. 5. stoji: »Uslovi za upotrebu za objavljivanje i javno prikazivanje kopija dokumenta iz LFNT će biti propisani posebnim aktom MNT, kojim će biti određen i broj dokumenta koje korisnik može dobiti na upotrebu«;
- e) u čl. 6. stoji: »Drugi vidovi upotrebe originala i svih oblika kopija arhivske građe iz LFNT, za stručnu obradu, programske i druge aktivnosti od strane MNT će biti propisani posebnim aktom MNT«;
- f) u čl. 11. stoji: »Povremeni pregledi stanja arhivske građe LFNT, kontrola rada klima uređaja, stanja komora, mikroklimatskih uslova i drugih elemenata bezbednosti u komorama, kao i u prostoriji u kojoj su komore smeštene, će biti propisani posebnim aktom MNT.«

Citirane odredbe Pravilnika jasno određuju pitanja i akte kojima se ona dalje regulišu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovde izloženi sistem i način regulisanja svih pitanja vezanih za korišćenje i čuvanje arhivske građe LFNT je neuobičajen (obično se, u slučaju arhivskih ustanova, ta pitanja regulišu jednim aktom), i primenjeno rešenje deluje, u prvi mah, iskomplikovano (zbog postojanja više akata), ali s obzirom na specifičnosti sa kojima se suočava MNT, smatramo da je opravdan i racionalan. Kao i u drugim oblastima rada i ovde MNT nije imao gotove uzore, te smo bili prinuđeni da čitav kompleks vezan za korišćenje i čuvanje arhivske građe LFNT pažljivo izučimo i da pokušamo da nađemo rešenja, koja će:

- a) biti u duhu arhivističke ali i pravne teorije i prakse,
- b) ići u susret krajnjim korisnicima, preko veoma jasnih pravila i procedura,

- c) omogućiti efikasne izmene i dopune, po pojedinim pitanjima, u skladu sa novonastalim situacijama i promenama, kako u praksi MNT, tako i u okruženju, pre svega u nacionalnom zakonodavstvu ali i u oblasti međunarodne regulative, posebno u sistemu Registra »Pamćenje sveta«.

MNT je svesno, u svim oblastima rada, ušao u ne lake i jednostavne zahvate koji, unutrašnjom logikom, zahtevaju doslednost i kvalitetnu razradu svake projektovane i novo osvojene stepenice, a podosta njih je u protekle četiri godine pređeno, slobodno možemo reći, u ubrzanom ritmu i kao u jednom dahu. Iako MNT ima skromne resurse, trudili smo se da veštim kombinovanjem unutrašnjih kapaciteta i spoljnih efekтива povećamo ukupnu efikasnost i proširujemo polja rada. S toga, ni ovaj rad i njegovo izlaganje na ovom savetovanju nemaju za svrhu jednostrano saopštavanje, već prevashodan njegov cilj je da se otvori i uspostavi dijalog i omogući razmena znanja i iskustava u oblasti rada koja traži nove pristupe i nova rešenja.

reklama